

ELS ESTUDIS ETNOGRÀFICS I ETNOLÒGICS A CATALUNYA

Joan PRAT i CARÓS

Institut Català d'Antropologia
Universitat de Barcelona.

Introducció. *

Segons Lévi-Strauss (1975) els problemes que es plantegen a l'etnografia i etnologia modernes només poden ésser captats amb claredat, a la llum del desenvolupament històric que els ha donat origen. Es fa, per tant, necessari d'esmentar algunes de les circumstàncies històriques que a Europa, i més concretament al nostre país, van possibilitar i/o condicionar el naixement de la reflexió etnològica.

Seguint el pensament del mateix autor, els moments clau que estan a la base del desenvolupament de l'etnologia serien: el descobriment d'Amèrica, per una banda; la reacció política i ideològica que segueix a la Revolució Francesa, per l'altra; i, finalment, l'aparició del llibre de Ch. Darwin "L'origen de les espècies", publicació que inaugura una determinada concepció científica, coneguda amb el nom d'evolucionisme. Intentarem, ara, de ressenyar alguns dels trets fonamentals relacionats amb aquests tres moments per assenyalar a continuació la seva incidència o no sobre l'etnografia catalana.

El descobriment del Nou Món representà per l'home europeu del s. XV, l'enfrontament de dues humanitats estranyes en llurs formes de vida materials, socials, polítiques i espirituals. El contacte i la subsegüent comparació intuïtiva o més o menys sistematitzada de les dues concepcions vitals portà a una sèrie de troballes teòriques que encara avui poden ésser considerades com les pilastres teòriques de l'antropologia cultural i social. Així, el coneixement de les cultures indígenes generà una reflexió sobre les mateixes i, alhora i per contraposició, una preocupació sobre les formes de vida dels descobridors. L'orientació relativista-cultural (1) quedava així inaugurada, possibilitant i alimentant la crítica social d'un tipus de societat -l'europea- considerada fins aquell moment com d'origen diví i, per tant, perfecte i incanviable.

* Agraïxo a Joan Bestard i a Joan Frigolé la lectura d'aquest article i llurs aportacions i crítiques al mateix.

L'home americà no es presentava als ulls dels europeus desproveït de contrastos i contradiccions. El medi ecològic tropical en el qual vivia fou vist com una mena de paradís terrenal, on l'exuberància de la flora i la fauna contrastaven amb les regions seques i àrides dels punts de procedència de molts dels conqueridors. Possiblement, i com a una conseqüència d'aquesta més gran riquesa ecològica, l'indígena era percebut per l'europeu com a menys preocupat per la seva subsistència quotidiana, i com vivint deslliurat dels afanys materials que guiaven molts dels conqueridors. L'aparent estat de natura que l'europeu atribuï a l'indi americà ajudà a la cristallització del mite del bon salvatge, mite que tindrà un paper important en les reflexions sobre els orígens de la vida social dels filòsofs socials dels segles següents. Semblantment, la simplicitat de la cultura americana donava peu a la idea segons la qual la humanitat anava progressant indefinidament, des de formes senzilles i arcaïques a d'altres més complexes i elaborades (2).

El folklore a Catalunya.

A diferència de Castella, principal protagonista del descobriment del Nou Món, la Corona d'Aragó hi tingué un paper molt limitat. Així, mentre els anomenats escriptors d'Indies, d'origen castellà i extremeny, principalment, produïen una abundantíssima literatura etnogràfica i etnològica que s'estén des del segle XV fins al XVIII, no coneixem cap escriptor del Principat preocupat per aquestes qüestions.

No obstant això, segons Joan Amades (1974), els precursors de l'etnografia i del folklore a Catalunya poden situar-se ja al segle XIV. Els llibres i publicacions sobre parèmies, medicina popular, llegendes, cuina, costums, auques i jocs, música i teatre popular de Catalunya seran relativament freqüents a l'edat moderna. Amb tot, s'haurà d'arribar a mitjan segle XIX, per descobrir, en el principat, un interès específic per a la cultura popular.

La tendència a valorar tot allò que fa olor de rural i que respira espontaneïtat és un efecte del romanticisme que, en el segle passat, s'expandí arreu d'Europa com a reacció contra el neoclassicisme i academicisme que aquest comportava. El redes-

cobriments de la riquesa de les parles autòctones, la valoració de les institucions forals i del dret consuetudinari, i l'interès envers la literatura oral i per la desbocada fantasia que s'hi manifesta, són ideals de tots els corrents romàntics europeus. El romanticisme, a Catalunya, està íntimament vinculat a un fet polític nacional: la Renaixença. Després de centúries d'opressió, de despersonalització i d'obligada ocultació dels valors ètnics, el moviment polític i cultural de la Renaixença buscava de recrear la nacionalitat catalana i de redescobrir els trets definidors de la personalitat regional. L'hegemonia política i cultural de Castella havia penetrat profundament a les zones més urbanes del país, mentre l'aïllament i reclusió de les comarques camperoles les havia gairebé immunitzats als contactes culturals. Eren aquestes zones les que, segons l'opinió generalitzada de l'època, guardaven l'autenticitat dels costums i de les creences catalanes. L'arcaïsmes de certes pràctiques rurals, per altra banda, hi afegia l'atractiu de l'antiguitat i el prestigi d'una tradició mil·lènaria. El retrobament del passat propulsat per la Renaixença era el pont que permetria de connectar amb etapes històriques durant les quals l'autonomia i la independència havien estat una realitat. La idealització del passat, l'amor a la natura juntament amb la pràctica de l'excursionisme, el desvetllament de la consciència nacional i l'afany de reivindicar tot allò que es genuí, són alguns dels factors ideològics que fan de substracte a l'interès pel folklore i l'etnografia del poble català (3). La quantitat d'investigacions lexicogràfiques, filològiques, lingüístiques, musicogràfiques, folklòriques i etnogràfiques, i també el gran nombre d'estudiosos en aquest camp ens han fet aconsellable d'agrupar, metodològicament, els investigadors en set grups fonamentals. Aquests grups, ordenats cronològicament, cobreixen el període que va des de 1850 a 1936.

1.- El grup de la Renaixença (1850-1900).

El folklore, pròpiament dit, comença a Catalunya amb Manuel Milà i Fontanals, el qual va incloure en la seva àmplia obra, el 1853, un llibre titulat Observaciones sobre la poesía popular, con muestras de romances catalanes inéditos. S'havia iniciat, si bé de forma marginal, l'interès per recollir i es-

tudiar certs productes de la cultura popular. Els materials de Milà foren publicats en una segona edició augmentada amb el títol de Romancerillo catalàn: Canciones tradicionales (1882) que serví de mostra i de guia per a molts folkloristes i etnògrafs posteriors. A diferència del desinterès absolut que despertava la literatura oral en els literats acadèmics, Milà s'hi entusiasmà i es desplaçà (malgrat la seva corpulència, que li atorgà el sobrenom de "la ballena") a diferents contrades del Principat, per a recollir de viva veu les cançons tradicionals. El treball i l'interès de Milà passà gairebé desapercebut, i el seu entusiasme no fou encomanat als seus alumnes directes, cap dels quals no continuà la tasca del mestre.

Entre la primera i la segona obra de Milà i Fontanals, en Francesch Palay Briz, fundador de la revista "Lo gay Saber" i del "Calendari Català" juntament amb el seu cunyant Francesc de S. Maspons i Labrós, notari, i la germana d'aquest últim que signava amb el pseudònim Maria de Bell-Lloch, van intentar un esforç col·lectiu per recollir dades sobre la cultura popular. Briz s'encarregà de les cançons (Cançons de la Terra (1867)), les rondalles (Lo llibre dels noys. Aplech de rondalles en vers endressat als noys que van a estudi (1871)) i de la paremiologia (Endevinalles populars catalanes acompanyades de variants i confrontaments ab endevinalles francesas, lituanas, vascas, gallegas, italianas, ribagorzanas, provensalas, alamanyas, anglesas, alsacianas, portugueses, bearnesas, castellanias y senegalesas, seguidas de un aplech de endevinallas modernas i colleccionadas per..... (1882)). Maria de Bell-Lloch aplegà les llegendes (Llegendes catalanes (1881)) i Maspons i Labrós les rondalles (Lo Rondallayre, Cuentos populares catalans (1871)), les tradicions (Tradicions del Vallés (1876)) i els jocs (Jocs d'Infants (1874)).

Els tres escriptors foren literats i poetes floralistes. Les redundàncies literàries són evidents en llurs escrits. No dubtaven, per altra banda, d'arrodonir (i en en el cas de Maria de Bell-Lloch de transformar) les informacions que els eren trameses pels seus informants, els quals, eren a més, membres del seu servei domèstic. El recull de materials es realitzava a la casa dels mateixos, sense necessitat de sortir al camp.

Maspons i Labrós, a diferència dels altres folkloristes de la seva època, tenia una certa preparació teòrica, fet que es posa de relleu no sols per les nombroses cites erudites disperses al llarg de la seva obra, sinó també per la correspondència que regularment mantenia amb altres folkloristes europeus, com el sicilià Joseph Pitré, l'escandinau Lidforfs i Antoni de Trueba, que recollia a Euskadi. Assajà el mètode comparatiu i, segons el seu fill Maspons i Anglasell (1952):

"veié que les nostres tradicions tenien arrels en la civilització romana i en l'ànima germànica, i que servaven records de l'imperi de Carlemany i, encara, de les lluïssors de l'antiga Grècia....."

En aquesta mateixa època, en Marià Aguiló i Fuster, interessat per qüestions lingüístiques (Diccionari Aguiló, publicat molt més tard, entre el 1914 i el 1924) treballava sobre literatura popular. La seva primera obra va ja orientada pel moviment de la Renaixença: Catálogo de las obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta el presente (1860). Treballà sobre cançonística (Cansoner, 1875) i posteriorment publicà Romancer popular de la terra catalana, Cançons feudals, Cavalleresques (1893), recull de cançons medievals catalanes.

Marià Aguiló era arxiver, bibliotecari i poeta floralista, i viatjà molt per terres catalanes per a recollir cançons. L'objectiu de l'Aguiló era explícit: tractava de recollir totes les variants d'una cançó per a reconstruir l'original. Aquest tipus d'orientació teòrica es trobarà, posteriorment, en nombrosos interessats pels temes cançonístics, i àdhuc constitueix l'objectiu principal de la tasca portada a terme per l'anomenada escola Finesa de Antti-Aarne y Stith Thompson.

En la dècada del 1870-1880, la figura del sevillà Antonio Machado i Álvarez, organitzador dels estudis folklòrics a la Península Ibèrica, comença a ésser respectada i coneguda pels interessats i afeccionats als temes etnogràfics. Machado s'havia assabentat de l'existència, a Londres, d'una societat folklòrica, i, prenent com a model la mateixa, va formar una agrupació semblant a Sevilla. Machado es proposava recollir amb fidelitat

i exactitud les llegendes, tradicions i proverbis del poble per a estudiar-los científicament. L'èxit de la societat fou gran i, el 1882, es creava a Madrid la "Academia Nacional de Letras Populares" anomenada també "Folklore Español". Poc després començaven a funcionar una sèrie de centres regionals autònoms com la Sociedad Demològica Asturiana, Folklore Frexnense de Frene-genal de la Sierra, Folklore Castellano, Folklore Regional Gallego, Folklore Riojano, Folklore Vasco-Navarro, etc. (4)

Directament relacionat amb aquest moviment generalitzat d'interès per al folklore que floreix arreu de la Península Ibèrica, el 1887 apareix una publicació col·lectiva important, la Miscelànea Folklòrica, fruit dels esforços de la Secció de Folklore Català de l'Associació d'Excursions Catalana, que havia estat fundada nou anys abans i més tard convertida en el Centre Excursionista de Catalunya.

En el primer article dels estatuts de l'esmentada Associació llegim:

"L'Associació d'Excursions Catalana" és una societat que té per objecte recórrer el territori de Catalunya i comarques veïnes per estudiar i donar a conèixer les bel·leses naturals i artístiques; les tradicions, monuments i antiguitats; els costums típics, cants populars i particularitats del llenguatge, i, en fi, les produccions de totes classes, tant les actuals com les que s'hagin oblidat i les que convingui restablir o introduir"
(Op. cit.).

L'ampliació del camp temàtic -fins llavors reduït a la literatura oral- hi és evident. La valoració del folklore queda, per altra banda, palesa en les paraules del director, Ramón Aràbia i Solanas, en el pròleg del llibre Miscelànea Folklòrica. Diu així:

"L'excursionisme i lo folk-lorisme se compenetraran naturalment, y per haver-ho comprès aixís desde lo primer dia los fundadors de la Secció sobredita, és perquè lo "Folk-lore català" després d'haver intentat en va mil vegades constituïr-se independentment, sols després d'empaltar-se en la soca excursionista ha lo-

grat no ja constituïr-se, sinó arrelar fondo y donar fruyt abundant. La influència del excursionisme és evident en la majoria dels treballs continguts en lo present treball, puig ab excepció de dos de caràcter general y de teorisió, los demés son fills directes d'una ó de més excursions. Això dóna un aspecte especial al folk-lorisme català, subordinat com lo mateix excursionisme del qual tan essencialment participa, a est moviment general d'estudi, depuració y reivindicació de tot lo nostre, al qual anomeném "Catalanisme". Per lo mateix, si entre los qui cultivan en l'estranger la nova ciència (tal se l'ha volguda anomenar ab excés de pretensió tal volta), hi pot haver, y efectivament hi ha, dubtes y discrepàncies sobre l'alcans y jurisdicció de la mateixa; entre los folkloristes catalans s'ha establert sens previ acort y de bon comensament intuitiva conformitat en apreciar sos límits, funcions y objectiu. Entre nosaltres, la ciencia, si ciencia és, no s'estudia exclusivament "per se" sino per lo que pot contribuir al esclariment y solució de la qüestió catalanista".
(pàg. VI i VII).

Els col.laboradors d'aquesta obra foren Carles Bosch de la Trinxeria, Cels Gomis, Francesc de S. Maspons i Labrós, Valentí Almirall, Gaietà Vidal Valenciano, Josep Cortils i Joan Segura. A l'acabament del llibre s'hi troba una circular dirigida a tots els interessats en la cultura popular i que es pot considerar com el primer intent d'aplegar, com explícitament hi és afirmat, els esforços individuals dels excursionistes i afeccionats als temes de folklore i etnografia. L'objecte de la circular és:

"L'arreplech de materials, que, degudament ordenats y entre sí comparats més tart, pogan donarnos perfecta idea del especial modo de sentir i de pensar de las diversas encontradas de nostra estimada Catalunya. Basada en l'amor à la terra y en lo llovable desitj de ferla conèixer en tot lo que val als propis, als estranys, a la posteritat....."
(pàg. 110).

El butlletí del centre i la circular van ésser enviats als mestres, capellans, metges, escriptors floralistes i erudits locals, demanant-los jocs infantils, rondalles, la pràctica de la medicina popular, poesies i cançons, tradicions i llegendes, respectivament. Ultra F. Maspons i Labrós, cal distingir en el grup de la Miscelànea Folk-lòrica a Cels Gomis, el qual s'interessà per la cultura popular des del camp de la metereologia. Les seves primeres obres, Lo llamp y'ls temporals (1884) i La

lluna segons lo poble (1884), en són una bona prova. A finals del segle XIX i a principis del XX, amplià el seu camp d'acció: s'interessà per la botànica (1891), l'agricultura (1888) i la zoologia, i recollí un gran nombre de creences, aforismes i supersticions dels pagesos sobre aquests temes.

Cels Gomis era enginyer de ferrocarrils. La tasca de recopilació etnogràfica i folklòrica la realitzava durant les seves llargues estances al camp i els informants eren seleccionats entre els mateixos obrers i peons que estaven a les seves ordres. El major nombre d'informants; la fidelitat en la recopilació (els documents estan datats i s'assenyala el lloc de procedència de cada informació); el bandejament de certs perjudicis que fins llavors havien predominat (com per exemple, el rebuig de recopilar creences i supersticions, considerades com a paganes i irreverents); i finalment l'assaig d'un mètode comparatiu (5) serien, entre altres, els mèrits més evidents de l'autor que ens ocupa.

També els historiadors romàntics catalans de la segona meitat del segle XIX s'adonaren de la importància de la història popular oral, tramesa de generació en generació mitjançant llegendes històriques o contalles pseudo-històriques. En aquestes sobresortien una sèrie de personatges que, gairabé oblidats per la història acadèmica i ortodoxa, continueven tenint un paper important en la concepció popular del passat. Herois, molt d'ells de tipus nacionalista, com els nou Barons de la Fama i el seu cabdill Otger Català, Rotllà, Carlemany, Guifré el Pilòs, Galceran de Pinós, el comte Arnau, o bé d'altres relacionats amb el bandolerisme català (com Joan de Serrallonga), i sobre els quals s'havia teixit una rica llegenda, seran ressuscitats per historiadors com Víctor Balaguer, Francesc Capella, Sanpere i Miquel, Carreras Candi, Pella i Forgas i d'altres. Aquests personatges, just amb històries més o menys fantàstiques sobre castells, gestes guerreres, vides d'anacoretas o sants, indrets específics, etc., passaran a ocupar un lloc important en els tractats històrics, introduint-hi una dimensió afectiva i emocional, fins aleshores desconeguda.

Per acabar aquesta breu visió del segle XIX cal esmentar el folklorista independent Pau Bertran i Bros, que el 1885 publicà la seva obra més important: Cançons i follias populars inéditas recollidas al peu del Montserrat. La prematura mort de l'autor va estroncar una carrera etnogràfica que, per la preparació que tenia, prometia ésser de les més rellevants dintre el panorama etnogràfic català del segle passat.

Sintetitzant, ara, alguns dels trets generals que podrien ésser resseguits per a una primera valoració global, cal assenyalar els següents aspectes. En primer lloc, l'interés literari pintoresquista, primitivista i exòtic dels primers conreadors del Folklore. Per a ells, (i amb poquíssimes excepcions) la tasca folklòrica els fornava un entreteniment agradable i patriòtic que omplia les estones de lleure. La manca de professionalitat en la pràctica de l'etnografia es posa de relleu en el nivell d'observació i anàlisi i més encara, en l'aspecte teòric de llurs escrits (6). En segon lloc, i donat que els reculls es realitzaven sense necessitat de sortir al camp, el cercle de llurs interessos temàtics era reduït i relacionat amb aquell tipus de materials que es podien recollir de casa estant, per exemple, proverbis i refranys, llegendes, tradicions, alguns costums típics, etc.

2.- Rossend Serra i Pagès i l'Escola d'Institutrius (1901-1917).

L'etnògraf Serra i Pagès inicià el 1901 un curset sobre Folklore a l'Escola d'Institutrius de Barcelona. L'expectació que despertà el tema fou la causa que el curset s'anés repetint amb èxit fins el 1917, any que fou tancada l'escola. L'ampli coneixement dels temes etnogràfics i el fet d'haver-se adonat del valor pedagògic de la disciplina folklòrica són els principals mèrits de Serra i Pagès, a qui podem considerar com el primer professional català en aquest terreny. A més, Serra fou dels primers que es llençà decididament a recollir dades de camp de primera mà. Durant quasi quaranta anys -segons les seves paraules- recollí materials etnogràfics sobre el comte Arnau de Mataplana, personatge històrico-mític que ha generat una immensa quantitat de contalles populars.

Si bé la compilació de llegendes i refranys feta per en Serra és admirable, ja no ho és tant el tractament i la interpretació que en feia. Un exemple ens pot servir per a il·lustrar el que diem. Serra pensava publicar una magna obra sobre el comte l'Arnau, però la mort el sorprengué abans de fer-ho. No obstant, en els quatre articles (vid. bibliografia) que publicarà sobre el personatge en qüestió, l'autor manipula obsessivament els materials que li eren tramesos per a provar les seves hipòtesis i apriorismes que, cal dir-ho, contradeien, per sistema, les concepcions populars que havien generat la llegenda.

Tampoc, a nivell teòric l'aportació de Serra i Pagès no fou massa destacable. Segons Joan Amades, deixeble de Serra, aquest, en els diferents cursets que donà sobre folklore, cada any canviava el programa i ordenava els temes de manera diferent. El fet que canviés de parer un any per l'altre, pot significar, segons Amades, o bé que el mestre tenia una ampla visió del problema, o bé que estava molt poc segur de les seves classificacions. Nosaltres, després de llegir els seus articles i de comprovar-ne la migradesa metodològica i teòrica ens decantem, clarament, per la segona versió.

No obstant això, la tasca de divulgació realitzada per Serra, des de l'Escola d'Institutius, la Secció Folklòrica del Centre Excursionista del Club Muntanyenc de Catalunya, i les nombroses conferències i cursets donats a diferents entitats amb una profusió intensa, són aspectes més que suficients per a fer que Serra i Pagès ocupi un lloc d'honor dintre la història de l'etnografia catalana.

El professor i conferenciant disposava d'un vast arxiu sobre aquests temes, a més d'una important biblioteca especialitzada, que avui es conserva a l'Arxiu Històric de la ciutat.

Entre les seves alumnes i col·laboradores destaquen Adelaida Ferrer, Sara Llorenç, Joana Vidal, Maria de la Gràcia Bassa i Maria Baldò, les quals publicaren articles folklòrics en diverses revistes sota el seu mestratge.

3.- L'Institut d'Estudis Catalans (1907-1980).

El 1907 Enric Prat de la Riba inaugurava l'Institut d'Estudis Catalans. Inicialment estava format de quatre seccions: Història, Arqueologia, Literatura i Dret. Al cap d'un temps, s'amplià amb dues noves seccions: Filologia Catalana i Ciències matemàtiques i d'observació. Els primers col.laboradors i investigadors foren Jaume Massó i Torrents, Antoni Rubió i Lluch, Miquel del Sants Oliver, Joaquim Miret i Sans, Josep Puig i Cadafalch, Guillem Mª de Brocà, Pere Coromines i Josep Pijoan. Al cap de poc s'hi afegiren Pompeu Fabra, Antoni Alcover, August Pi i Sunyer i d'altres. Malgrat que l'Institut, com a institució, no va finançar cap estudi etnogràfic o etnològic pròpiament dit, romangué associat moralment als treballs que en aquest camp foren realitzats en els decennis següents. També alguns dels col.laboradors esmentats van treballar i van prendre part directament en diversos treballs col·lectius.

La secció filològica de l'Institut és una de les més interessants, des del nostre punt de vista. Per a recollir materials lingüístics i lexicogràfics es confeccionaren 167 qüestionaris que foren profusament distribuïts entre una ampla xarxa de col.laboradors. El fons etnogràfic d'aquests materials, molts d'ells il·lustrats amb refranys, endevinalles, oracions i d'altres manifestacions de la literatura oral, és molt ric. Per altra banda els vocabularis específics sobre treballs tradicionals, oficis típics (pagesos, ramaders, caçadors, mariners, etc.) constitueixen un vast arxiu etnolingüístic. Algunes de les publicacions de A. Griera (vid. bibliografia) segueixen, amb més o menys fortuna, aquesta orientació.

Cal fer esment, també, de la secció de Dret. És ben sabut que els primers etnòlegs europeus, considerats com els fundadors de les ciències etnològiques eren homes de lleis. Tylor, Bachofen, Mc.Lennan, Maine, Morgan, Fustel de Coulanges i d'altres començaren a interessar-se per l'etnologia des del camp professional de la jurisprudència. La importància que per a llur formació atribuïren als temes del parentiu, el matrimoni, la família i la propietat, de diferents societats, continuen vius i forneixen avui encara, alguns del tòpics clàssics de l'antropologia contemporània.

A Catalunya l'interés teòric envers les estructures legals consuetudinàries -basades principalment en la família i la propietat- és molt reulat. Serà, no obstant, en el moment de la creació de la Revista Jurídica de Catalunya, l'any 1895, quan, de forma metòdica i sistemàtica es comencen a discutir un conjunt de problemes -relacionats principalment amb el dret foral català- que en aquells mateixos anys preocupaven alguns dels advocats-etnòlegs europeus. El substracte etnològic d'autors com Victorí Santamaria, Pere Estasén, Josep Faus i Condomines, Ramón M. Roca i Sastre, Guillem Mª de Brocà, Antoni M. Borrell i Soler, Francesc Maspons i Anglasesell, Joaquim de Camps i Arboix i d'altres, és al nostre entendre fonamentalment i, curiosa, no l'hem trobat mai relacionat amb el camp de l'etnografia i l'etnologia a Catalunya. El per què d'aquesta diferenciació -que no es donà a Europa- pensem que caldrà estudiar-la a fons.

4.- L'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya (1913-1922).

L'any 1913, el catedràtic d'Ètica de la Universitat de Barcelona, Tomàs Carreras i Artau, fundà l'Arxiu de Psicologia col·lectiva i Ètica Hispanes, i dos anys més tard, amb la col·laboració del "Centre Excursionista de Catalunya" del qual Carreras i Artau era vocal a la Secció de Folklore, es va convertir en l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. El director fou el mateix doctor Carreras i Artau i, el secretari, Josep Mª Batista i Roca. En la presentació d'una conferència, el director de l'Arxiu resumeix així les seves orientacions:

"En son primer període, que podríem anomenar sentimental, el conreu del Folklore a Catalunya fou abans que tot un estimulador del caliu patriòtic..... Els estudis folklòrics mereixen avui, a Catalunya, una altra consideració molt més complexa que la predominantment filològica-literària. Per a nosaltres el folklore és objecte adequat de ciència: veritable substratum de raça, constitueix un factor indispensable per a l'estudi de la psicologia comparada del poble català en ses relacions amb els demés pobles hispans i amb el procés general de la civilització i la cultura. Comença, doncs, a dibuixar-se un segon període, que podríem anomenar científic, del folklore català, l'encarnació del qual hauria d'ésser la formació d'una veritable escola psico-etnogràfica catalana. A aquestes orientacions respon la fundació de

l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. Aquesta entitat actua segons una doble estructura: des de baix, és una col.laboració nombrosa i multiforme; des de dalt, en canvi, constitueix un intent de federació d'especialistes investigadors, amb el propòsit ulterior d'unificar i arribar a certs resultats comuns" (Estudis i Materials, 1916-1917, pàgs. 30-31).

En l'organització metodològica de l'Arxiu es distingien tres àrees d'interès. La primera (àrea d'investigació), comprenia les recerques i reculls de materials inèdits o publicats en terres catalanes; la segona (àrea de comparació hispana), tractava d'establir les similituds o diferències dels materials amb els existents en altres pobles ibèrics, inclòs Portugal; i una tercera (àrea de comparació etnogràfica general), feia el mateix amb altres pobles. L'Arxiu d'Etnologia i Folklore disposava d'una publicació anual. En el curs 1915-16 apareguè el primer volum d'"Estudis i Materials" on es programava la tasca a realitzar i la ja feta. En el segon volum, corresponent al curs 1916-1917, s'hi publicaren les conferències més importants celebrades durant l'any i la ressenya de tot el material rebut. Crida l'atenció, per la seva modernitat, un breu resum de les conferències donades per Josep Mª Batista i Roca, el qual estava a l'aguait dels corrents d'etnologia europeus. Cita amb desimboltura a Tylor, Frazer, Graebner, Lèvi-Bruhl, Van Gennepe, Marett i d'altres figures de l'etnologia i l'antropologia dels anys vint. Per unificar els esforços dels col.laboradors, el 1922, es publicà un Manual per a recerques d'Etnografia a Catalunya, confeccionat per Batista i Roca, el qual manual seguia, en línies generals, (com ja s'especifica al començament de l'obra), un dels apèndixs del Handbook of Folklore de Miss Ch. S. Burne, així com les Notes and Queries on Anthropology publicades per la "British Association for the Advancement of Science". També foren tinguts en compte els qüestionaris i les circulars monogràfiques ja enviades per l'Arxiu, i els 89 qüestionaris publicats per l'obra del Diccionari General de la Llengua Catalana que dirigia Pompeu Fabra. A l'Arxiu, hi col.laboraren, ultra els ja esmentats, Teodor d'Aranzadi, catedràtic de Biologia, Felip Pedrell, musicòleg, Pere Bohigas, doctor en Filosofia i Lletres, Antoni Griera, filòleg, Sebastià Farnés, especialista en paremiologia, Duran i Sanpere, president de la Secció de Folklore del Centre Excursio-

nista de Catalunya, i folkloristes professionals com Aureli Capmany, Valeri Serra i Boldú i Rossend Serra i Pagès. Per altra banda, hi havien tots els col·laboradors que residien en els pobles i que trametien els materials signats a l'Arxiu. L'any 1922 es fundà l'Associació Catalana d'Antropologia, Etnologia i Prehistòria. La nova Associació estava formada pel Laboratori d'Antropologia de la Universitat de Barcelona, l'Arxiu d'Etnografia i Folklore, i el Seminari de Prehistòria també de la Universitat de Barcelona. En el pròleg del primer Butlletí es fixen els objectius de la mateixa:

"Tots aquests organismes (els que la formen) que treballen pel seu compte, compleixen funcions llurs i no cal pensar en transformar-los ni en substituir-los. Però és d'alt interès per a tots que tant els investigadors que treballen a dintre d'ells, com els que treballen isolats, trobin un lloc de coincidència en una societat científica que, establint un contacte permanent entre ells i impulsant les activitats que amb els dits organismes no quedin suficientment eteses, coadjuvi vigorosament a l'avenç de les dites ciències. Cal esperar que d'aquest contacte en surti naturalment una coordinació dels esforços, un major impuls d'activitats que encara no han trobat ambient propici per a desenrotllar-se plenament i donar a cada un dels grups esmentats majors facilitats per a la utilització dels mitjans de treball respectius" (Primer Butlletí, pàgs, 5 y 6).

La junta directiva quedava integrada per Teodor d'Aranzadi, Pere Bosch i Gimpera, Tomàs Carreras i Artau, Angel de Apraiz, Joan Serra i Vilarò, Rossend Serra i Pagès, August Pi i Sunyer, Josep Mª Batista i Roca i Lluís Pericot. Observi's el caire interdisciplinari de la nova associació, principalment pel que fa referència a la pràctica conjunta de l'antropologia física, l'arqueologia prehistòrica, l'etnografia i l'etnologia. L'activitat de l'Associació Catalana d'Antropologia, Etnologia i Prehistòria durà fins el 1926, amb l'aparició d'un butlletí anual. A Madrid, el 1921, s'havia creat la "Sociedad Española de Antropología, Etnología y Prehistoria", i amb la desaparició de l'Associació Catalana alguns dels seus membres pasaren a col·laborar directament amb aquella, que durà fins el 1939.

5.- La Fundació Concepció Rabell i Cibils (1921-1929).

En el terreny musical el romanticisme europeu s'havia inspirat freqüentment en les melodies populars. Compositors com Chopin, Rimski-Korsakoff, Schumann, per citar només el més coneguts, havien harmonitzat cançons i danses populars que passaven així a formar part dels programes musicals de l'època. També a Catalunya, en la segona meitat del segle XIX, observem un idèntic interès, principalment en el que fa referència a les melodies populars i en les anomenades "llibertats d'orgue" (7). Enric Morera, amb la creació de la sardana actual, serà el gran promotor del renaixement musical al nostre país, renaixement que va íntimament lligat a la fundació de diversos esbarts dansaires que animaven les festes patriòtiques. La música coral, per últim, rebia l'impuls definitiu amb la fundació del primer Cor de Clavé (1850) i de l'Orfeo Català (1891). La rica cultura musical catalana es convertirà en objecte d'investigació i estudi quan, l'any 1921 el marmessor de la Fundació Concepció Rabell i Cibils, Rafel Patxot, demanà a Lluís Millet, director de l'Orfeo Català, que, amb la col.laboració dels músics de Catalunya interessats per la cançó popular i amb l'ajut del Centre Excursionista de Catalunya, de l'Institut d'Estudis Catalans i dels membres de l'Arxiu d'Etnologia i Folklore, s'encarregués de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (publicada en 3 volums, 1924-1929). En la carta de petició hom pot llegir:

"Aquest cançoner, tal com el somiem, no deuria pas cenyir-se a l'aplegament de la cançó i de les seves variants, per a retrobar-ne la deu primitiva, mitjançant un despullament previ; sinó que hauríem d'arribar a una síntesi que revelés el veritable valor de l'ànima musical catalana: confessant les seves creences, evocant llegendes, esplaiant els seus sentiments, ritmant els nostres treballs manuals, candenciant la intimitat de la vida casolana. Pretenem no solament el motiu de la cançó, mes també l'estudi crític de la cançó mateixa. I, dintre d'això, voldríem cercar de quina manera les nostres vicissituds històriques trasllueixen en la cançó popular; Encara més: s'hauria d'assajar una anàlisi comparativa esbrinant el per què, al bell mig del colrament dels nostres soleis, brollen cançons catalanes que recorden melodies de les boires noruegues, o la pietosa placidesa de la Bretanya verdejant, o, diferentment, en altres cançons, perdura la seriosa reminiscència litúrgica que tant nos escau"

(Obra del cançoner, vol., I, pàg. 420).

L'any 1922 es determinà el començament d'una triple tasca: a) recerca i recull de materials; b) estudi comparatiu i selectiu; i c) publicació del Cançoner Popular de Catalunya. En aquest sentit, s'acordà la publicació i difusió d'un full de proclama per assabentar tothom del projecte. Entre altres coses, s'hi llegia:

"....l'Orfeó Català desitja que aquest sia obra de tots els amadors de les nostres cançons. De les nostres cançons que són espill i floració de tots els caires de l'ànima catalana; arca sagrada de nostres creences i costums; esplet espontani de la nostra vida, i gaia ponderació de les valors racials del nostre poble"
(pàg. 423).

Calia aplegar els materials següents: cançons pròpiament dites; cants i cantarelles d'infants; jocs infantils amb tonada; ballets, danses i comparses; toques i crides típiques i tota mena de música popular. Seguien a continuació les Normes generals per a la recollida de Cançons que exigien precisió i fidelitat al text i a la música recollida. Ultra les trameses que reberen des de bon començament, es feren concursos amb premis. No obstant això, la forma més interessant d'arregla foren les expedicions que amb aquesta fi realitzaren una sèrie de músics del país. Entre aquests col·laboradors hi havia Francesc Pujol, Joan Puntí, Joan Llongueras, Higiní Anglès, Pere Bohigas, Jaume Massò, Lluís Romeu, Francesch Matheu, Josep Barberà, Joan Tomàs, Francesc Baldelló, Just Sansalvador i Baltasar Samper. Els esmentats músics sortien per un determinat període de temps, per parelles, i els era assignada una comarca o regió. Tenien l'obligació d'escriure una memòria. En alguns casos aquestes memòries són un minuciós diari de camp dels investigadors, en el qual es parla de la rebuda, tarannà, temperament i d'altres trets personals, socials i culturals dels cantaires. Intercalades en els reculls, s'hi troben conferències i treballs d'erudició sobre el tema. El cançoner fou un homenatge a la memòria de Manuel Milà i Fontanals. El 1926, la Institució Patxot convocà un concurs, molt ben dotat, sobre el Llegendari Popular Català. L'esmentat concurs fou encarregat a la Secció d'Arqueologia, Filologia i Folklore del Club Muntanyenc, que era dirigit per Rossend Serra i Pagés. Les observacions i normes per a la recopilació del material són semblants a les donades per a la recopilació de can-

Després d'aquest primer concurs en foren convocats dos més: el 1928 es donà el veredicte del segon, en el qual fou premiada l'obra d'en Joan Amades i Gelats, Aplechs de Llegendes populars (tres volums) i el segon guardó fou otorgat a l'obra d'Andreu Ferrer Ginart, Llegenda de Balears. Ensenms amb l'Obra del Cançoner i amb el Llegendari, la Institució Patxot programà per al Centre Excursionista de Catalunya una nova investigació sobre La Masia Catalana, que començà a funcionar l'any 1923. No interessava exclusivament l'aspecte arquitectònic, ans sobretot la recerca era orientada cap als aspectes tradicionals de la vida casolana. No en fou publicat cap llibre, malgrat l'abundància dels materials aplegats (8).

6.- Arxiu de Tradicions Populars (1928).

Amb el nom d'"Arxiu de Tradicions Populars recollides a Catalunya, València, Mallorca, Rosellò, Sardenya, Andorra i terres aragoneses de parla catalana", començava el 1928 un nou aplec de dades folklòriques i etnogràfiques, dirigit per Valeri Serra i Boldú. Serra i Boldú, en un "prospecte" circular que havia publicat abans, n'indica les directrius i objectius. Havent parlat en un primer moment de la contínua desaparició del "patrimoni espiritual de Catalunya" i de l'obligació de Catalunya de conservar les seves tradicions diu:

"...Volem inventariar tots els elements tradicionals del poble que ens ha vist nàixer. Ço que encara ens resta, ço que ja ha desaparegut, però que encara se'n guarda el record, tot ho desarem a l'Arxiu, ordenat, catalogat. Apunt de servir-nos-en quan convingui.... A més a més, dins las pàgines de l'Arxiu de Tradicions Populars hi haurà tots els variats elements que integren ço que modernament s'ha anomenat folklore, o saber del poble, la qual cosa vol dir que aquesta obra no tindrà únicament interés per a una determinada part del públic, sinó que tot lector hi trobarà treballs que li parlaran al cor, sobre tot si se sent català, si estima el passat del seu poble, si té curiositat de conèixer ço que fan, o diuen, o canten, o creuen, a les diverses contrades de Catalunya"
(Fascicle, I, 1928, pàg. 5).

Malgrat que la Mancomunitat de Catalunya, i a través d'aquesta l'Institut de Llengua Catalana, havia ajudat econòmicament Serra i Boldú en alguns treballs anteriors, per al finançament de l'Ar-

xiu diu el seu director que "No compten amb cap altre ajut que l'amor del poble per les seves tradicions.... Pensem que n'hi ha prou amb l'ajut del públic per a fer sortir l'Arxiu de Tradicions Populars. El temps dirà si tenim raó" (pàg. 7), Malauradament, el temps donà la raó als detractors de Serra i Boldú, car els fascicles només duraren un any. Els col.laboradors més assidus d'aquesta empresa foren, entre d'altres Rossend Serra i Pagès, Sebastià Farnés, Joan Amades, Pere Ribot, Víctor Català, Aureli Capmany, Apel.les Mestres, Antoni Griera, Antoni Mª Alcover, Sara Llorenç i d'altres.

7.- Folklore y Costumbres de España (1930).

L'any 1923, Francesc Carreras Candi havia estat el director de la Geografia General de Catalunya, obra que consta de sis volums. En el primer volum, de caràcter introductori, s'hi troba un llarg capítol dedicat a Etnologia i Antropologia, a cura de Sanpere i Miquel. De la província de Barcelona se n'encarregà Cels Gomis, autor ja esmentat pels seus treballs etnogràfics. L'èxit de l'obra fou gran, i, al cap de poc temps fou encarregada al mateix Carreras la direcció d'obres similars sobre Geografia general del País Basc-Navarrès, del Regne de Galícia i del Regne Valencià. El 1930, Carreras s'encarregà d'una obra col.lectiva sobre Folklore que excedia els límits geogràfics dels països catalans, titulada Folklore y Costumbres de España. La construcció del Poble Espanyol, a Barcelona, havia esperonat de nou l'interès general pel folklore, i aquesta obra intentava, segons el seu director, "dar a conocer España entera". Aquest explica l'èxit del folklore de la següent manera:

"Si el folklore ha assolit arreu tan bell acolliment, això és degut al fet de reconèixer-s'hi el poble, ell mateix, com si tingués un mirall al davant, quan s'ha vist retratat en la seva vida més íntima i d'una manera perfecta"
(Op. Cit., 1931-1933, pàg. 6).

Malgrat el seu càrrec de director, l'opinió de Carreras sobre el Folklore és força pejorativa, car el considera un coneixement vulgar, i afegeix:

"Rep aquest nom allò vague, incert, desordenat i mancat d'unificació, i, per tant, d'un caràcter inferior -en l'ordre d'estudis generals- a l'estudi científic, reflexiu, segur, sistemàtic, tal com bé ho manifesta Guichot y Sierra. Arrossegat el folklorista pel saber popular, sol mostrar-se refractari a aplicar a les seves deduccions la sapiència científica, la qual pot arribar a fer-li nosa".
(pàg. 8).

I prossegueix assenyalant-hi la manca d'esperit científic dels estudis folklòrics. L'únic mitjà de pal·liar aquesta deficiència, segons Carreras Candi, és el següent:

".... tenir cura que els temes i els estudis desenvolupats en aquesta publicació vinguin avalats pel prestigi d'autors d'un mèrit i un saber reconeguts"
(pàg. 9).

Els col·laboradors d'aquesta obra foren Telesfor d'Aranzadi, Tomàs Carreras i Artau, Valeri Serra i Boldú, Aureli Capmany i, d'entre els no catalans, Ramón Menéndez Pidal, Luis de Hoyos i d'altres. No existeixen estudis sobre el desenvolupament de l'etnologia durant la segona república, malgrat que en aquesta època a la Universitat Autònoma de Barcelona es revitalitzaven els estudis etnogràfics. La guerra civil representà un obligat parèntesi, que s'allargarà fins ben entrats els anys quaranta.

La represa.

El ressorgiment de l'etnografia, després de la guerra civil fou a càrrec de tres autors importants: Joan Amades i Gelats i Ramon Violant i Simorra -ambdós autodidactes, i conservadors del Museu d'Arts i Indústries del Poble Espanyol-, així com d'Aureli Capmany.

L'obra d'en Joan Amades és extraordinàriament ampla i, sens dubte, és la producció escrita més extensa sobre cultura popular catalana feta per un sol autor, i àdhuc col·lectivament. Des del 1918, any de la publicació del seu primer escrit folklòric, fins al 1959, data de la seva mort, l'activitat de Joan Amades com a folklorista fou incessant. L'inventari de la seva obra, fet per Maurici Carbó, Inma Pla i Llorenç Prats, consta de més d'un centenar d'obres publicades, a més d'un gran

número d'articles i escrits inèdits. Segons els esmentats autors, cal distinguir tres blocs fonamentals en l'obra d'en Joan Amades: 1) La Biblioteca de Tradicions Populares (42 volums sobre temes monogràfics de cultura tradicional, editats per ell mateix entre el 1923 i el 1939). 2) El Costumari Català (5 volums monumentals, ordenats segons el curs de l'any, editats entre el 1950 i el 1956), i 3) El Folklore de Catalunya (3 volums, també molt extensos, dedicats respectivament a Rondallística (I), Cançoner (II) i Costums i creences (III), editats entre el 1950 i el 1969). A continuació -i segons la mateixa font d'informació- caldria arreglar-hi d'altres obres que, sense tenir l'extensió de les anteriors, arpleguen sovint bona part de la tasca de Joan Amades envers molts altres temes (9).

A més d'aquest treball extraordinari de recopilació, li coneixem dos escrits de tipus més teòric, importants. En el primer, titulat "El Folklore a Catalunya" (1974), fa una història dels folkloristes catalans, les obres dels quals eren ben conegudes per l'Amades. En el segon, que té per nom "Iniciació al Folklore" (1969), l'autor hi discuteix i redefineix conceptes com "Folklore", "Tradició", "Cultura", "Poble", "Popular", etc. i s'hi interessa pel domini del folklore, l'ordenació i classificació dels materials folklòrics, així com hi fa un tractament força extens de la literatura popular, la cançó, els costums, les creences i l'art popular. A l'última part, Amades tracta del mètode, i per mètode entén el conjunt de normes i tècniques per al recull de dades folklòriques.

Fer una valoració crítica precipitada de l'obra de l'Amades és perillós. Si bé és cert que, en molts casos, les fonts d'informació que cita són introbables, els informants són inexistents i hi ha d'altres inexactituds, també ho és que l'obra global de l'autor és de consulta obligada, i que és un dels més extensos reculls fets no ja a Catalunya, sinó a tot Europa.

Un segon autor de la represa és, com ja hem dit, R. Violant i Simorra. Violant i Simorra era sastre, i els seus primers treballs etnogràfics daten dels anys trenta i, de forma quasi ininterrompuda, arriben fins a l'any 60. Malgrat que els títols trets

per Ramón Violant són molt menys nombrosos que els publicats per Joan Amades (ambdós conservadors del Museu d'Arts i Indústries de Barcelona), la varietat dels mateixos és gran i podrien ordenar-se segons diferents criteris. Assenyalem només, l'abundància de publicacions relacionades amb diferents aspectes de la vida popular al Pallars Sobirà (la comarca d'on era fill l'autor), i els seus treballs sobre cultura pastoril i muntanyenca, així com alguns bons estudis sobre la casa popular catalana. En alguns d'aquests, Violant i Simorra transcendeix de forma clara la pura descripció etnogràfica, tan típica a casa nostra, i es converteix en un excel·lent etnòleg, l'obra del qual està, en la nostra opinió, poc valorada (10).

El tercer autor es Aureli Capmany, a qui també ja hem trobat associat a alguns dels treballs col·lectius realitzats abans de la guerra civil. Capmany, s'especialitzà en el vessant de la cançonística i de la dansa, terrenys dels quals era un magnífic coneixedor. Algunes de les seves obres Cançoner popular (1903), Com es balla la sardana. La història, la tècnica, l'estètica (1922), La dansa a Catalunya (1930), El ball i la dansa popular a Catalunya. Història, descripció i ensenyament (1948) i d'altres de semblants ens ho confirmen clarament. També estudià i publicà sobre altres temes, per exemple, a l'entorn de les festes populars, i és un dels seus millors treballs Calendari de llegendes, costums, i festes tradicionals catalanes (1951), reeditat fa poc.

Per no allargar més aquesta part expositiva amb el tractament d'altres autors, aprofitarem l'espai que ens queda per a fer una breu valoració crítica d'aquest cent anys d'història que acabem de veure.

La manca de mètodes i teories.

Mentre l'Antropologia Física i l'Arqueologia Prehistòrica assoliren al nostre país un nivell metodològic i teòric considerable, no passà igual en el que fa referència als estudis de Folklore i d'Etnografia. Si les dues primeres tenien arrels en la vida universitària, l'etnografia, exceptuant l'època de l'Arxiu, mai no va tenir-les-hi, i fou considerada com un apèndix més o menys necessari de les altres.

Diferentment als països escandinaus, en els quals es crearen una sèrie de càtedres de folklor, i també de l'interès manifest en els països germànics, anglosaxons i a França per a l'ensenyança de l'antropologia cultural o social, no passà el mateix al Principat, car els conreadors d'aquestes disciplines no passaren mai d'ésser afeccionats i amateurs permanents que simultanejaven llurs aficions amb altres ocupacions professionals. Aquesta posició subordinada tindrà una sèrie de repercussions a nivell dels mètodes emprats i de l'assimilació a no de les teories de l'època (11).

En aquest sentit cal recordar que del 1860 al 1935 (període que comprèn el que venim dient), a Europa i als Estats Units s'havien desenvolupat una sèrie d'escoles com l'evolucionisme, el difusionisme anglès, l'alemany i l'americà, així com l'escola impulsada per Durkheim, amb una sèrie d'hipòtesis importants. Si en alguns indrets peninsulars, com per exemple, la Institució Lliure d'Ensenyança, l'Ateneu madrileny, els cercles intel·lectuals creats per en Joaquim Costa, etc, discutien apassionadament les obres i teories de pensadors evolucionistes com Darwin, Bachofen, Haekel, Tylor, Mc. Lennan, etc., i més endavant de Durkheim i dels escriptors de l'Année Sociologique a Catalunya i pel que fa als folkloristes i etnògrafs pensem que aquells autors els eren totalment desconeguts. Malauradament al Principat només arribaren una sèrie d'escorrialles del pensament evolucionista o difusionista. Diem escorrialles car, si bé s'utilitzaren alguns conceptes com supervivència, animisme, geni o difusió, en cap autor no hem trobat una teoria etnològica desenvolupada i coherent. Una altra diferència respecte al que passava a Europa serà l'èmfasi en la recopilació empírica. Mentre que per a l'evolucionisme o el difusionisme, i àdhuc per a Durkheim, les dades etnogràfiques serveixen, principalment, per a verificar determinades hipòtesis teòriques, entre nosaltres, i a manca d'hipòtesis, la compilació es converteix en un fi per si mateixa.

Recordem que en les declaracions de principis dels diferents grups que hem vist, l'èmfasi a nivell de mètode es fa sempre en el recull de dades. Es clar que aquest recull és fonamental en la fase etnogràfica; no obstant, allò que crida

L'atenció és el fet que sembla com si tota la tasca a fer s'esgotés en aquesta recopilació. Mentre els detalls de compilació són fixats amb gran claredat, la necessitat d'estructurar els corpus folklòrics i etnogràfics recollits hi és pràcticament inexistent. Al màxim que s'arriba és a la creació de taxonomies més o menys elaborades (12), però que en cap cas no justifiquen la manca de teories generals en les quals les informacions de base puguin explicar-se coherentment.

La tècnica privilegiada serà la utilització de qüestionaris. El qüestionari és, probablement, una de les formes més adequades per a un recull massiu de materials, objectiu bàsic d'alguns dels grups catalans. No obstant això, el qüestionari, tal com nosaltres l'entendem, si bé constitueix una base important, no deixa d'ésser un pur estri de treball de cara a obtenir informació sobre la qual s'haurà de tornar mitjançant el treball d'aprofundiment intensiu i qualitatiu. Aquest segon aspecte només pot aconseguir-se amb el treball damunt del terreny. Ara bé, foren pocs els folkloristes que feren sortides etnogràfiques sistemàtiques; i aquestes, a més, estaven subordinades al calendari d'excursions. Una excepció seria probablement Rossend Serra i Pagés, qui, com ja hem dit, va fer nombroses excursions i escorcolls pel Ripollés buscant dades sobre el Comte Arnau. Amb tot, la seva impaciència per a obtenir informació ràpida i exacta el feia temut dels pastors i pagesos de la comarca -gent de tarannà tranquil i poc apressat, naturalment- que quan el veien aparèixer s'amagaven on podien. En Serra, segons ens ha contat un acompanyant seu d'aquell temps, perdia sovint els estreps i agafava i sacsejava els pobres informants quan aquests espaordits per la seva vehemència, tardaven a contestar a les seves preguntes. Així el mestre folklorista decidí, per tal d'evitar de quedar-se sense informadors, fer-se acompanyar a les seves sortides per algun propietari rural que, amb la seva presència, impedia que els masovers i pastors fugissin en veure'l.

L'anècdota que acabem d'esmentar no implica, evidentment, que sigui aplicable a tots els altres, però sí que es, pensem, significativa d'una determinada manera d'entendre el treball

etnogràfic, en la qual els informants són considerats gairabé, com a titelles portadors de costums, cançons i tradicions, interessants des d'un punt de vista teòric, però poca cosa més. Aquesta dissociació entre els productes folklòrics i les classes socials que viuen aquestes formes catalogades com a folklòriques ens porta al següent epígraf que podem anomenar: els pressupòsits ideològics en el conreu del folklore i l'etnografia a Catalunya.

Els pressupòsits ideològics.

Els conceptes de "tradició", "folklore", "saber del poble", "poble" i d'altres semblants, són utilitzats amb profusió per tots els escriptors folklòrics. Pensem, per tant, que és important d'intentar escatir quines són les connotacions que els són inherents; principalment pel que fa referència a "poble", concepte a l'entorn del qual giren els altres.

De la mateixa manera que els etnòlegs s'interessaven pels anomenats "pobles primitius o salvatges", els etnògrafs catalans no s'interessen per allò que podríem anomenar el poble català en la seva totalitat, sinó pels subgrups o estrats menys desenvolupats i més marginats. El fet que s'aconselli la investigació en les zones menys comunicades i isolades del país, i que es prefereixin els informants analfabets als lletrats, ens prova (junt amb una sèrie d'adjectius que s'utilitzen com: vulgus, capes baixes, retardats, incults, poble ignorant i d'altres del mateix estil) que el concepte de poble és aplicat sistemàticament i exclusiva als grups o subgrups subalterns d'una societat de classes.

Es evident, segons ha assenyalat encertadament Lombardi (1974), que en el si d'una societat organitzada en classes socials hi ha grups o subgrups socials portadors, per a dir-ho d'alguna manera, de cultures o subcultures diferents. La diferenciació entre la cultura que podríem dir-ne intel·lectual, escrita i dominant (pròpia de les classes altes) i una altre de popular consuetudinària i dominada (la pròpia de les classes subalternes) arribarà el seu punt culminant en la formació de la societat capitalista, formació que implica l'existència

d'amples territoris marginals que funcionen com a reserva de mà d'obra i magatzem de força de treball de les zones industrialitzades. El folklore es considerarà, per tant, com l'expressió típica de la subcultura arrelada en les classes subalternes i dominades de la societat industrial. Dit d'una altra manera: els motius folklòrics seran considerats com la documentació directa de la cosmovisió dels individus marginats i més "arcaics" de la societat de classes. Aquesta manera d'entendre el folklore genera una sèrie de constants valoratives, les més importants de les quals serien, al nostre entendre, les següents:

- 1) Una visió o concepció dualista de la realitat.
- 2) La consideració dels materials folklòrics com a supervivència del passat i com a prehistòria contemporània.
- 3) Un colonialisme intern basat en la sistemàtica separació entre l'estudiós i el seu món i les classes portadores del folklore.

Intentarem ara de desenvolupar aquests punts, encara que sigui breument. El primer, o sigui, la concepció dualista de la realitat, l'observem de manera general en molts dels plantejaments dels folkloristes i etnògrafs catalans. De cara a la claredat expositiva, tindrem en compte els diferents nivells d'adaptació. En primer lloc es valora tot allò que podríem dir-ne "primitivisme ecològic"; la naturalesa, el camp, els pobles aïllats i poc comunicats, les zones muntanyoses i poc poblades, així com les comunitats rurals i en definitiva, totes aquelles activitats econòmiques que presuposen un permanent contacte amb la natura, com per exemple, pagesos, pastors, bosquerols, pescadors, etc. És evident que aquest interès pels aspectes que acabem d'assenyalar està en contraposició, sigui manifesta o latent, amb la transformació ecològica del medi que representa la industrialització i les formes de vida més urbanitzades i "secundàries". L'interès per la cultura material i la tecnologia arcaïtzant serà un segon punt important. Si la revolució industrial, amb els invents tècnics i la maquinització i automatització que pressuposen els processos productius tendeixen a una constant uniformització, els etnògrafs, pel contrari, dirigeixen llur interès cap a tots aquells aparells tecnològics,

com més antics millor, que continuaven -i continuen- essent utilitzats en diferents activitats econòmiques. Les tècniques manuals de transformació del medi, basades en el costum i la tradició, i apreses de generació en generació, seran, en aquesta direcció, sistemàticament oposades a les innovacions tècniques i científiques, amb una clara valoració de les primeres sobre les segones. En l'aspecte econòmic pròpiament dit, no coneixem cap treball etnogràfic realitzat sobre el proletariat industrial de Catalunya. Contràriament, són nombrosíssims, com ja s'ha dit, els realitzats sobre diferents aspectes del camperolat, pastors, petits artesans, mariners, bosquerols, etc. També, i en front de la salarització típica de les relacions industrials, els contractes tradicionals, molts d'ells basats en les partions dels fruits, i en els que el diner líquid no hi juga cap paper, seran revaloritzats i forniran als diferents folkloristes un material d'estudi important.

Els grups rurals i els urbans es caracteritzen en quart lloc per diferents formes d'organització social. Mentre les relacions cara a cara són típiques dels primers, les relacions de tipus "impersonal" serien típiques dels segons. Pensem que l'èmfasi que es fa en l'estudi de la família estesa o troncal, els orígens romans que es postulen de la mateixa, la valoració de la figura del pare i de les estratègies matrimonials tradicionals, així com els diferents aspectes relacionats amb les cerimònies i rituals personals, casolans i socials, són, tots ells aspectes d'integració cultural característica de la societat tradicional que, progressivament, canvien de signe i es transformen en les societats industrials.

El nivell polític és semblantment destacat. La visió dicotòmica estarà centrada en diferents conceptes amplis, com per exemple, la història popular contraposada a la història oficial i acadèmica, la clara diferenciació entre nació i estat, i les formes polítiques consuetudinàries oposades a les estatals i oficials. El dret foral català, amb totes les seves variants, serà, per últim, desenterrat i novament convertit en objecte d'estudi i atenció.

Ens resta ja només, parlar del nivell que podem anomenar ideològic. La dualitat que venim assenyalant fins ara quedarà cristal·litzada i exemplificada també aquí. L'analfabetisme, la tradició oral, l'espiritualisme més o menys supersticiós seran valors oposats sistemàticament a l'academicisme, la tradició escrita i el materialisme de les societats complexes. La innovació i el positivisme, i el "racionalisme", valors del present, seran vistos com inferiors als valors del passat, centrats en el conservadurisme, el catolicisme i l'"irracionalisme" basat en la força de la fantasia col·lectiva.

L'estructura dicotòmica que hem intentat dibuixar i que, evidentment, podria ampliar-se amb d'altres trets i constants, ens forneix una primera constatació: dintre la societat catalana s'hi troben, almenys, dues subcultures diferents i oposades.

Aquesta inferència és, pensem, perfectament lícita. El que ja no ho és tant és la valoració contradictòria que es fa de la cultura o subcultura dominada en relació amb la cultura dominant. Les dues no es consideren en peu d'igualtat sinó en relació d'inferior i superior. Malgrat la valoració teòrica positiva que es fa de les formes de vida tradicionals, aquestes es consideren inferiors (explícitament o implícita) a les formes de vida urbanes més "desenvolupades"; formes de vida, per altra banda, típiques dels folkloristes i etnògrafs urbans. Quan, pel contrari, els afeccionats al folklore són membres de la societat rural (pertanyents a les classes dominants), l'orientació tradicionalista i catòlica conservadora es posa de relleu amb tota la seva puresa, i un paternalisme opressiu i de classe roman subjacent en les seves consideracions d'un marcat interès polític.

Tant en un cas com en l'altre, les manifestacions tradicionals són considerades com a supervivències del passat i expressions de formes fossilitzades i arcaiques de comportar-se i entendre el món.

El concepte de supervivència de Tylor, utilitzat amb tota la seva extensió i sense massa seny ni precisió, farà la seva aparició dintre aquest context de pensament. El folklore en la

seva totalitat serà entés, no com una manera viva i autòctona d'entendre el món i comportar-se certs grups humans, sinó com les reminiscències d'un passat remot, àdhuc prehistòric. La pervivència del folklore s'explica com la causa de la incapacitat de certs grups humans -les classes subalternes- d'evolucionar cap a formes més enlairades de cultura i exclusives de la burgesia industrial. La conclusió serà, per tant, que les manifestacions folklòriques tenen un interès teòric per se, independentment del context groller i "salvatge" en el qual estan arrelades.

Tampoc aquí la comparança amb el context de l'etnologia europea hi és aliena. És sabut que l'interès pels anomenats pobles primitius està íntimament lligat a la penetració del capitalisme en els imperis colonials de les metròpolis europees. L'estudi de les comunitats "primitives" tenia, ultra els seus aspectes teòrics, una finalitat pragmàtica molt concreta: es tractava d'ajudar els interessos de l'aparell administratiu colonial amb informacions concretes. La desigualtat de base que s'estableix entre el colonitzador i el colonitzat; l'orgull del primer respecte a la seva superioritat cultural; la diferenciació radical que l'uropeu estableix entre el seu propi món i el dels "salvatges", "bàrbars", "pagans" (i d'altres denominacions semblants), són, junt amb d'altres, clars indicadors del grau d'estima en què les societats no-europees eren tingudes. Aquesta mateixa sensació de superioritat cristal·litzava quan l'investigador de motlles mentals urbans es traslladava al camp i entrava en contacte amb els grups rurals marginats. En aquest sentit els estudiosos catalans no són cap excepció. La superioritat de la qual es veuen dipositaris; la utilització de llur status per aconseguir informació; el despreci i rebuig (més o menys dissimulat) cap als grups socials portadors del folklore, així com les al·lusions despectives a la grolleria i manca de civilització dels mateixos, són aspectes gairabé generalitzats en els escrits, i que impedeixen una comprensió efectiva de la cultura estudiada. Quan no és així, una espècie de valoració metafísica, paternalista, essencialista i nacionalista, s'empara de llurs treballs, essent, no obstant això, una altra forma de diferenciació entre els grups socials.

Tant en un cas com en l'altre, l'etnocentrisme de classe, la manca de relativisme cultural i, en definitiva, la utilització restrictiva i normativa del concepte de "civilització", considerat com a cosa pròpia i de la qual els altres no hi participen, són, per acabar aquest apartat, alguns dels aspectes més criticables de molts dels etnògrafs i folkloristes catalans.

NOTES

- (1) Vegi's el mateix article de Lévi-Strauss (1975) i també Angel Palerm (1967)
- (2) Malgrat haver seguit per raons de claretat l'esquema donat per Lévi-Strauss, aquest és incomplet en una sèrie de punts, car no fa referència als pensadors il·lustrats francesos i escocesos, pares teòrics, junt amb els darwinians i potser amb més grau que no aquests, de l'evolucionisme social.
- (3) En un altre treball (Prat 1978) hem intentat d'escatir, de manera més aprofundida, les bases teòriques dels diferents corrents del nacionalisme català.
- (4) Un tractament ample de la problemàtica relacionada amb els orígens de l'etnografia i l'etnologia a la Península Ibèrica pot trobar-se en l'article de Carmelo Lisón (1971) intitulat: "Una gran encuesta de 1901-1902 (Notas para la Historia de la Antropología Social en España)".
- (5) Gairebé tots els tractaments etnogràfics de l'època a Europa el seguien.
- (6) Evidentment, aquestes crítiques responen als plantejaments actuals de les disciplines etnogràfiques i etnològiques la qual cosa no significa que fossin percebudes semblantment a finals del segle passat.
- (7) Vegi's Joan Amades: 1974.
- (8) Els materials es troben avui al Centre Excursionista de Catalunya.
- (9) Per exemple: Les diades populars catalanes (1923-1941), el Diccionari de la dansa, dels instruments musicals i sonadors (1936), El Pessebre (1946), El refranyer català comentat (1951), les sèries: Imatgeria popular catalana (1931-1940), Art Popular (1937-1952), Auques comentades (1947), i les antologies: Les cent millors cançons populars (1948), Les cent millors rondalles populars (1948), Les cent millors cançons de Nadal (1949), Les 100 millors llegendes populars (1953) i Els 100 millors romanços populars.

- (10) Gairebé totes les obres de Violant i Simorra es troben a la Casa de l'Ardiaca.
- (11) La qual cosa no implica necessàriament que la solidesa teòrica vingui donada mecànicament per la institucionalització acadèmica d'una disciplina.
- (12) Vegi's, principalment, Joan Amades: "Iniciació al Folklore".

BIBLIOGRAFIA

- AGUILÓ, Marià.
1860 Catálogo de las obras en la lengua Catalana impresas desde 1471 hasta el presente.
- 1875-1900 Cansoner. Barcelona. Angel Aguiló.
- 1893 Romancer popular de la terra Catalana: Recullit i ordenat per - Cançons feudals cavalleresques. Barcelona. Llibreria d'Alvar Verdaguer.
- AMADES i GELATS, Joan.
1928 "Aplechs de llegendes populars" (Treball premiat en el "III Concurs del Llegendari Popular de Catalunya". Inèdit. Involucrat, en part, en el Folklore de Catalunya).
- 1932-1941 Les diades populars catalanes. Barcelona. Barcino. Enciclopèdia "Catalunya".
- 1936 Diccionari de la dansa, dels entremesos i dels instruments de música i sonadors. Barcelona O.C.P.C. (En col.laboració amb F. Pujol).
- 1931-1940 Imatgeria popular catalana. Barcelona. Orbis. (En col.laboració amb Coromines i P.Vila).
- 1946 El pessebre. Barcelona. Sadag (Les belles edicions). (2^a ed. Aedos, Barcelona, 1959).
- 1948 Les cent millors cançons populars. Barcelona. Selecta.
- 1948 Les cent millors rondalles populars. Barcelona. Selecta.
- 1949 Les cent millors cançons de Nadal. Barcelona. Selecta.
- 1950-1956 Costumari Català. El curs de l'any per..... (Cinc. vol.) Barcelona. Salvat.
- 1950-1969 Folklore de Catalunya. (3 vol). Barcelona. Selecta.
- 1951 El refranyer català comentat. Barcelona. Selecta.
- 1953 Les cent millors llegendes populars. Barcelona. Selecta.

- AMADES i GELATS, Joan.
1955 Els cent millors romanços populars. Barcelona. Selecta.
- 1969 "Iniciació al Folklore". A: Folklore de Catalunya. Barcelona. Selecta, vol. III.
- 1974 "El Folklore a Catalunya". A: Miscelànea Barcinonensia. Publicació periòdica de la Delegación de Servicios de Cultura del Ayuntamiento de Barcelona. Barcelona.
- ARXIU D'ETNOGRAFIA I FOLKLORE
1915-16; 1916-17 Estudis i Materials. (2 vols.) Universitat de Barcelona.
- ASSOCIACIÓ CATALANA D'ANTROPOLOGIA, ETNOLOGIA I PREHISTORIA.
1923-1926 Butlletí de Barcelona. Ed. Catalana.
- BATISTA i ROCA, J. M.^a.
1922 Manual per a recerques d'Etnografia a Catalunya. Barcelona. Universitat de Barcelona.
- BELL-LLOCH, María.
1889 Llegendes catalanes. Barcelona. Tip. Espanyola.
- BELTRAN i BROS, Pau.
1885 Cançons i follias populars inèdites -recollides al peu del Montserrat-. Barcelona. Alvar Verdaguer.
- BRIZ, Francesc Pelai.
1867-1877 Cançons de la Terra. Barcelona. Imp. F. Roca.
- 1871 Lo llibre del noys. Aplech de rondalles en vers endressat als noys que van a estudi. Barcelona. Est. de lo Porvenir. A.L. de S. Medina.
- 1882 Endevinallas populars catalanes acompanyades de variants i confrontaments ab endevinallas francesas... Barcelona. Eduart Puig.
- CAPMANY, Aureli.
1903-1913 Cançoner popular. Barcelona. L'Avenç.
- 1922 Com es balla la sardana. L'història, la tècnica, l'estètica. Barcelona. Salvador Bonavia.
- 1930 La dansa a Catalunya. Barcelona. Ed. Barcino.
- 1948 El ball i la dansa popular a Catalunya. Història, descripció, i ensenyament. Barcelona. Ed. Millà.
- 1951 Calendari de llegendes, costums i festes tradicionals catalanes. Barcelona. Tallers Gràfics de Rafel Salvà.
- CARBO, Maurici; PLA, Imma; PRATS, Llorenç.
1977 Bibliografia de Joan Amades. (Mecanografiat).

- CARRERAS CANDI, Francesc.
 1923 Geografia General de Catalunya. Barcelona. Alberto Martin.
- 1931-1933 Folklore y Costumbres de España. Barcelona. Alberto Martin.
- FERRER, Andreu.
 1928 "Llegenda de Balears" (Inèdita. Involucrat, en part, a la Revista Tresor dels Avis. Revista mensual de etnografia, mitologia i folklore de Balears.) Artà.
- GOMIS, Cels.
 1884 Lo llamp y'ls temporals. Barcelona. Alvar Verdaguer.
 1884 La lluna segons lo poble. Barcelona. L'Avenç.
 1888 Metereologia i Agricultura populars. Barcelona. Miró i Companyia.
 1891 Botànica popular amb gran nombre de confrontacions. Barcelona. Alvar Verdaguer i l'Avenç.
- GRIERA, Antoni.
 1923 Atlas lingüístic de Catalunya. Barcelona. Institut d'Estudis Catalans.
 1932 La casa catalana. Barcelona. Imprenta de la Casa de Caritat.
 1935 Tresor de la Llengua, de les Tradicions i de la Cultura Popular de Catalunya. Barcelona. Edicions Catalunya.
 1968 Els ormeigs de pescar, els noms del peixos. San Cugat del Vallès. Abadía.
- INSTITUCIO PATXOT.
 1926-1929 "Concepció Rabell i Cibils Vda. Romaguera). Obra del cançoner popular de Catalunya. Barcelona. Llegendari Popular Català (Inèdit?).
- LEVI-STRAUSS, Claude
 1975 "Las tres fuentes de la reflexión etnológica". A: La Antropología como Ciencia. Barcelona. Anagrama.
- LISON, Carmelo.
 1971 "Una gran encuesta de 1901-1902. (Notas para la historia de la Antropología Social en España)" Madrid. S. XXI de España Editores. en Antropología Social en España.
- LOMBARDI SATRIANI, L.M.
Antropología Cultural. Análisis de la cultura subalterna. Buenos Aires. Galerna.
- MASPONS i LABROS, F. de S.
 1971-1874 Lo rondallayre, cuentos populars catalans. Barcelona. Alvar Verdaguer.

- MASPONS i LABROS, F. de S.
1928 (1874) Jochs d'Infants. Barcelona. Barcino.
- 1876 Tradicions del Vallés. Barcelona. La Renaixensa.
- MASPONS i ANGLASELL, Francesc
1952 Pròleg a "Tradicions del Vallès". Barcelona. Ed. Barcino. Vide: Maspons i Labros.
- MILA i FONTANALS, Manuel.
1853 Observaciones sobre la poesia popular con muestras de romances catalanes inéditos. Barcelona. Imprenta de Narciso Ramirez.
- 1882 Romancerillo Catalàn: Canciones tradicionales. Barcelona. Alvaro Verdaguer.
- MISCELANEA FOLKLORICA.
1887 Miscelànea Folklòrica per los Srs. Almirall, Arabia, Bosch de la Trinxeria, Bru, Cortils i Vieta, Gomis, Maspons i Labros, Roca i Cusi, Segura (Pbre.) y Vidal Valenciano. Barcelona. Alvar Verdaguer.
- PALERM, Angel.
1967 Teoria Etnològica. México. Ed. Cultural y Educativa.
- PRAT, Joan.
1978 Una aproximació al fet nacional català des de l'Antropologia Cultural. Comunicació presentada al "2º Encontre de Ciències Humanes i Socials dels Països Catalans" Ciutat de Mallorca.
- SERRA i BOLDU, Valeri.
1928 Arxiu de tradicions Populars recollides a Catalunya, València, Mallorca, Roselló, Sardenya, Andorra i terres aragoneses de parla Catalana. Barcelona. Casa de Caritat.
- SERRA i PAGES, Rossend.
1903 "Seguint les petjades del Comte l'Arnau". Barcelona. Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya.
- 1926 "L'ànima errant del comte l'Arnau". Boletín de la Real Academia de Buenas Letras, XII, nº 85.
- 1926 "Preguntant pel Comte l'Arnau". En Alguns escrits del professor Serra i Pagés.
- VIOLANT, Ramon
1934 "Festes tradicionals del Pallars". Barcelona. Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya.
- 1935 Costums de la cria i de la matança del porc al Pallars Sobirà. Barcelona. Imp. Agricultura i Ramaders.
- 1935 "La caça i la pesca al Pallars". Barcelona. Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, nº 481-482 i 484.

VIOLANT, R.

- 1938 Jocs populars de la fadrinalla pallaresa. Barcelona.
Imp. Comas.
- 1949 El Pirineo Español. Vida, usos, costumbres, creen -
cias y tradiciones de una cultura milenaria que de -
saparece. Madrid. Ed. Plus-Ultra.
- 1953 Els pastors i la música. Barcelona. Ed. Barcino.
- 1953 La Setmana Santa al Pallars i al Ribagorça. Barcelo -
na. Ed. Barcino.

